

Η αξιοποίηση των συνεργατικών εκπαιδευτικών τεχνικών ως μετασχηματιστικών μαθησιακών εργαλείων στο πλαίσιο των Ομαδικών Συμβουλευτικών Συναντήσεων στην Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση

Δρ. Μανούσου, Ε., Εκπαιδευτικός, ΣΕΠ ΕΑΠ
Κουτσούμπα, Μ., Αναπλ. Καθηγήτρια ΣΕΦΑΑ ΕΚΠΑ, ΣΕΠ ΕΑΠ
Δρ. Χαρτοφύλακα, Α., Υπεύθυνη εκπαιδευτικού σχεδιασμού Digimagix
Γκιόσος, Ι, ΣΕΠ ΕΑΠ

Περίληψη

Σε πολλά προγράμματα Ανοικτής και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευσης (ΑεξΑΕ), υιοθετούνται οι πρόσωπο με πρόσωπο συναντήσεις που συχνά καλούνται και Ομαδικές Συμβουλευτικές Συναντήσεις (ΟΣΣ). Ο ρόλος τους αφορά μεταξύ άλλων στην παροχή πληροφοριών και επεξηγήσεων για το εκπαιδευτικό πρόγραμμα, στην υποστήριξη των διδασκομένων, στη μεταξύ τους αλληλεπίδραση και συνεργασία, στην πραγματοποίηση δραστηριοτήτων, στην επεξεργασία απόψεων αλλά και στην αξιολόγηση και τον προγραμματισμό εκπαιδευτικών δράσεων. Όπως διαφαίνεται, μεγάλο μέρος αυτών των συναντήσεων αφορά στην επικοινωνία διδάσκοντα και διδασκομένων μεταξύ τους. Η ανάπτυξη του επικοινωνιακού αυτού πλαισίου προϋποθέτει την υιοθέτηση ενεργητικών, συνεργατικών εκπαιδευτικών τεχνικών, οι οποίες συμβάλλουν στο μετασχηματισμό των στάσεων, των αντιλήψεων των πεποιθήσεων των συμμετεχόντων μέσα από την αναπλαισίωση των εμπειριών τους. Με βάση τα παραπάνω, σκοπός αυτής της εργασίας είναι η ανάδειξη των ποιοτικών χαρακτηριστικών των εκπαιδευτικών τεχνικών, τα οποία αναδεικνύουν την ενεργητική τους διάσταση. Αναλυτικότερα, η εργασία στοχεύει στο να προσδιορίσει τα χαρακτηριστικά εκείνα των εκπαιδευτικών τεχνικών που διαμορφώνουν ένα επικοινωνιακό βιωματικό αναστοχαστικό πλαίσιο έτσι ώστε αυτές να λειτουργούν ως μετασχηματιστικά μαθησιακά εργαλεία στο πλαίσιο των Ομαδικών Συμβουλευτικών Συναντήσεων στην Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση. Για το σκοπό αυτό πραγματοποιείται βιβλιογραφική ανασκόπηση των εκπαιδευτικών τεχνικών και προσδιορίζονται τα ποιοτικά χαρακτηριστικά που απαιτείται να έχουν ώστε να καλλιεργούν τη συνεργατικότητα και την αλληλεπίδραση των συμμετεχόντων και να οδηγούν στη μετασχηματιστική παιδαγωγική με βάση τη θεωρία του Mezirow. Διαπιστώνεται ότι αυτό που καθορίζει τις συνεργατικές εκπαιδευτικές τεχνικές ώστε να λειτουργήσουν ως μετασχηματιστικά μαθησιακά εργαλεία δεν είναι οι τεχνικές αυτές καθαυτές αλλά τα ποιοτικά χαρακτηριστικά που τις συνοδεύουν. Η βιωματική προσέγγιση και ο αναστοχασμός θεωρούνται απαραίτητα στοιχεία προς αυτή την κατεύθυνση.

Λέξεις κλειδιά: ανοικτή και εξ αποστάσεως εκπαίδευση, ομαδικές συμβουλευτικές συναντήσεις, εκπαιδευτικές τεχνικές, συνεργατική μάθηση, μετασχηματιστικά μαθησιακά εργαλεία

Εισαγωγή

Σε πολλά προγράμματα Ανοικτής και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευσης (ΑεξΑΕ) υιοθετούνται οι πρόσωπο με πρόσωπο συναντήσεις που συχνά καλούνται και Ομαδικές Συμβουλευτικές Συναντήσεις (ΟΣΣ) (Fung & Carr, 2000). Το ίδιο συμβαίνει και στην περίπτωση του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου (ΕΑΠ), του οποίου βασική λειτουργική μονάδα συνιστά η Θεματική Ενότητα (ΘΕ), η οποία έχει διάρκεια 10 μήνες, καλύπτει πλήρως ένα γνωστικό αντικείμενο, είτε σε προπτυχιακό είτε σε μεταπτυχιακό επίπεδο και αντιστοιχεί σε 3 εξαμηνιαία μαθήματα του συμβατικού πανεπιστημίου (Λυκουργιώτης 1998, 1999). Στο πλαίσιο μιας ΘΕ πραγματοποιούνται τουλάχιστον 5 Ομαδικές Συμβουλευτικές Συναντήσεις (ΟΣΣ), εκπονούνται 4 τουλάχιστον γραπτές εργασίες και για την ολοκλήρωσή της διεξάγονται τελικές γραπτές εξετάσεις.

Ειδικότερα, όσον αφορά τις ΟΣΣ στο ΕΑΠ, πρόκειται για 5 τετράωρες συναντήσεις, με προαιρετική ωστόσο συμμετοχή για τους φοιτητές (ΕΑΠ, 2000). Παρά τον προαιρετικό τους όμως χαρακτήρα, είναι ιδιαίτερα σημαντικές και ουσιαστικές για τη μαθησιακή διαδικασία. Και αυτό διότι συμβάλλουν στην ανάπτυξη της επικοινωνίας, της αλληλεπίδρασης, της υποστήριξης των φοιτητών κ.ά. (Κόκκος, 1998; Κόκκος, 2008; Παπαδημητρίου & Λιοναράκης, 2011; Τζουτζά, 2010),

αλλά και της ενίσχυσης της αλληλεπίδρασης, η οποία αποτελεί έναν από τους καθοριστικότερους παράγοντες του μαθησιακού αποτελέσματος (Garrison & Anderson, 2011). Θα πρέπει να σημειωθεί ότι, αν και η επικοινωνία στο πλαίσιο της ΘΕ του ΕΑΠ πραγματοποιείται με όλες τις δυνατές μορφές -γραπτώς (e-mail, forum, αξιολόγηση γραπτών εργασιών), τηλεφωνικώς και δια ζώσης (ΟΣΣ), οι ΟΣΣ συμβάλλουν ιδιαίτερος ως προς αυτό για ποικίλους λόγους.

Ειδικότερα, οι ΟΣΣ αφορούν, μεταξύ άλλων, στην παροχή πληροφοριών και επεξηγήσεων για το εκπαιδευτικό πρόγραμμα, στην υποστήριξη των διδασκομένων, στη μεταξύ τους αλληλεπίδραση και συνεργασία, στην πραγματοποίηση δραστηριοτήτων, στην επεξεργασία απόψεων, αλλά και στην αξιολόγηση και τον προγραμματισμό εκπαιδευτικών δράσεων όπως διαφαίνεται στο Σχήμα 1. Με άλλα λόγια, οι ΟΣΣ δίνουν τη δυνατότητα για μια σειρά από διεργασίες που είναι εφικτό να υλοποιηθούν σε μια δια ζώσης συνάντηση. Θα πρέπει να επισημανθεί ότι οι ΟΣΣ δεν συνιστούν συμβατική διδασκαλία και ότι απαιτούν ιδιαίτερα προσεκτικό σχεδιασμό έτσι ώστε να επιτευχθούν οι πολύπλευροι στόχοι τους (Κόκκος, 1998).

Σχήμα 1: Ο ρόλος των ΟΣΣ

Η καλλιέργεια των παραμέτρων αυτών πραγματοποιείται στις ΟΣΣ μέσα από την αξιοποίηση ποικίλων βιωματικών τεχνικών που συνδέονται με τις αρχές της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης, αλλά και της εκπαίδευσης ενηλίκων, οι οποίες μπορούν να συμβάλλουν τόσο στην ενίσχυση της βιωματικής μάθησης, όσο και στη συγκρότηση και ενίσχυση του ομαδικού και συνεργατικού κλίματος (Mishra, 2005). Άλλωστε, η ανάπτυξη οποιουδήποτε επικοινωνιακού πλαισίου προϋποθέτει την υιοθέτηση ενεργητικών, συνεργατικών εκπαιδευτικών τεχνικών (Κόκκος, 1998), οι οποίες συμβάλλουν στον μετασχηματισμό των στάσεων, των αντιλήψεων και των πεποιθήσεων των συμμετεχόντων μέσα από την αναπλαισίωση των εμπειριών τους. Για τον λόγο αυτό, βασικός μοχλός στη διαδικασία και των ΟΣΣ, είναι η αξιοποίηση εκπαιδευτικών τεχνικών που προωθούν τη συνεργασία, τον διάλογο, την κριτική σκέψη, τον αναστοχασμό, σημαντικά δηλαδή δομικά στοιχεία της Μετασχηματίζουσας Μάθησης σύμφωνα με τον Mezirow και συνεργάτες (2006).

Με βάση τα παραπάνω, σκοπός αυτής της εργασίας είναι η ανάδειξη των ποιοτικών χαρακτηριστικών των εκπαιδευτικών τεχνικών, τα οποία αναδεικνύουν την ενεργητική τους διάσταση. Αναλυτικότερα, η εργασία στοχεύει στο να προσδιορίσει τα χαρακτηριστικά εκείνα των εκπαιδευτικών τεχνικών που διαμορφώνουν ένα επικοινωνιακό βιωματικό αναστοχαστικό πλαίσιο έτσι ώστε αυτές να λειτουργούν ως μετασχηματιστικά μαθησιακά εργαλεία στο πλαίσιο των Ομαδικών Συμβουλευτικών Συναντήσεων στην Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση. Για τον σκοπό αυτό, πραγματοποιείται βιβλιογραφική ανασκόπηση των εκπαιδευτικών τεχνικών και προσδιορίζονται τα ποιοτικά χαρακτηριστικά που απαιτείται να έχουν ώστε να καλλιεργούν τη

συνεργατικότητα και την αλληλεπίδραση των συμμετεχόντων και να οδηγούν στον μετασχηματισμό των μαθησιακών εμπειριών σύμφωνα με τη μετασχηματιστική παιδαγωγική της θεωρίας του Mezirow.

Οι εκπαιδευτικές τεχνικές ως μετασχηματιστικά μαθησιακά εργαλεία στις ΟΣΣ

Στις Ομαδικές Συμβουλευτικές Συναντήσεις αξιοποιείται μεγάλη ποικιλία εκπαιδευτικών τεχνικών. Στη βιβλιογραφία απαντάται μια σειρά από εκπαιδευτικές τεχνικές (Κόκκος, 1998; Σπανακά, 2011), οι οποίες περιλαμβάνουν μεταξύ άλλων τα ακόλουθα:

- Εισήγηση
- Ερωταπαντήσεις
- Άσκηση πράξης
- Επίδειξη
- Παίξιμο ρόλων
- Συζήτηση
- Καταιγισμός ιδεών
- Ομαδοσυνεργατική άσκηση
- Προσομοίωση
- Μελέτη περίπτωσης
- Πειραματισμός
- Ανάγνωση
- Αμοιβαίες συμβουλές
- Project
- κ.ά.

Η παρούσα εργασία ωστόσο δεν στοχεύει στην αναλυτική παρουσίαση των διαφόρων εκπαιδευτικών τεχνικών. Τουναντίον, δίνει έμφαση στη δημιουργία ενός διαλόγου που αφορά **τα ποιοτικά τους χαρακτηριστικά**, την ενεργητική τους διάσταση και, κατ' επέκταση, την αξιοποίησή τους, αλλά κυρίως σε ένα μετασχηματιστικό πλαίσιο αντίληψης γι' αυτές. Αναλυτικότερα, πολλές φορές, είθισται να γίνεται διάκριση των διαφόρων εκπαιδευτικών τεχνικών σε λιγότερο ή περισσότερο ενεργητικές. Για παράδειγμα, η εισήγηση θεωρείται μια μη ενεργητική εκπαιδευτική τεχνική, ενώ το παίξιμο ρόλων προσδιορίζεται ως ενεργητική εκπαιδευτική τεχνική (Κόκκος, 1998; Σπανακά, 2011). Πολλές φορές μάλιστα, η αναφορά και μόνο μιας τεχνικής π.χ. ομάδες εργασίας, εκ προοιμίου και άκριτα μοιάζει να σηματοδοτεί και την ενεργητικότητά της. Ο προβληματισμός ωστόσο που τίθεται στο σημείο αυτό, έχει να κάνει με το πώς προσδιορίζεται μια τεχνική ως περισσότερο ή λιγότερο ενεργητική. Με άλλα λόγια, τι είναι άραγε αυτό που προσδιορίζει τον βαθμό ενεργητικότητας μιας εκπαιδευτικής τεχνικής: η ταυτότητά της, το περιεχόμενό της, ο τρόπος υλοποίησής της, όλα τα παραπάνω;

Για την επεξεργασία του συγκεκριμένου προβληματισμού είναι απαραίτητο να διερευνήσουμε τα χαρακτηριστικά εκείνα των εκπαιδευτικών τεχνικών που τους προσδίδουν ενεργητική διάσταση μια και είναι αυτή που υποστηρίζει τη μαθησιακή διαδικασία. Προς αυτή την κατεύθυνση συμβάλλει η αξιοποίηση της θεωρίας της Μετασχηματίζουσας Μάθησης του Mezirow και συν. (2006) που διατυπώθηκε τα τέλη της δεκαετίας του 1970, αφορά στον τρόπο με τον οποίο οι ενήλικες κατακτούν τη μάθηση και απασχόλησε από τότε μέχρι σήμερα πολλούς ερευνητές (Καραλής & Λιοδάκη, 2013). Ειδικότερα, σύμφωνα με τον Mezirow (1991, οπ. αναφ. στο Τσιμπουκλή, 2008), «κύριος στόχος της Μετασχηματίζουσας Μάθησης δεν είναι απλώς η προώθηση της εργαλειακής γνώσης (instrumental learning) αλλά η ανάπτυξη της επικοινωνιακής μάθησης (communicative learning), δηλαδή η ενίσχυση της δυνατότητας του ατόμου να κατανοεί και να μοιράζεται ιδέες, σκέψεις και συναισθήματα με τους άλλους μέσα από τον ορθολογικό διάλογο (rational discourse)» (σελ. 4).

Όμως, η ίδια η έννοια του διαλόγου απαιτεί την ύπαρξη ορισμένων συνθηκών για την πραγματοποίησή του ώστε το άτομο να μπορεί να συμμετάσχει σε αυτόν ουσιαστικά (Mezirow, 2006). Πιο συγκεκριμένα, η ουσιαστική συμμετοχή στον διάλογο προϋποθέτει την ακρίβεια των πληροφοριών, τις ίσες ευκαιρίες ως προς τους ρόλους που αναδύονται στο πλαίσιό του, την αποφυγή της διαστρέβλωσης ή εξαπάτησης και, κυρίως, τη δυνατότητα για κριτικό στοχασμό, την ανάδειξη νέων οπτικών, την εκτίμηση των ενδείξεων, την πρόθεση για την επίτευξη κατανόησης και συμφωνίας, την υιοθέτηση της «καλύτερης» κρίσης, την αξιολόγηση των επιχειρημάτων, την αποδοχή εναλλακτικών απόψεων, την κατανόηση τόσο του τρόπου

σκέψης των άλλων αλλά και των συναισθημάτων τους (Mezirow και συν., 2006), τη σύγκρουση με τις προϋπάρχουσες εμπειρίες οι οποίες σε πολλές περιπτώσεις αποτελούν ανασταλτικό παράγοντα για την αναμόρφωση, τον ουσιαστικό διάλογο και την εξέλιξη.

Στο πλαίσιο λοιπόν της αναζήτησης και της επεξεργασίας των ποιοτικών χαρακτηριστικών των εκπαιδευτικών τεχνικών, βασικός άξονας είναι η μαθησιακή διαδικασία και η αποτελεσματικότητά της με βάση τη θεωρία της μετασχηματίζουσας μάθησης του Mezirow. Η αποτελεσματικότητα της μαθησιακής διαδικασίας βασίζεται σε χαρακτηριστικά που αφορούν την αλληλεπίδραση, τη συνεργασία, τη βιωματική προσέγγιση, την καλλιέργεια δεξιοτήτων όπως η κριτική σκέψη, η δημιουργικότητα, ο αναστοχασμός κ.ά., χαρακτηριστικά που, σύμφωνα με τους Carr και Kemmis (2002), σχετίζονται με την κριτική εκπαιδευτική επιστήμη, η οποία «θεωρεί την εκπαιδευτική αναμόρφωση συμμετοχική και συνεργατική» (σελ. 208).

Συνεπώς, με βάση τα παραπάνω, ο χαρακτηρισμός μιας τεχνικής ως περισσότερο ή λιγότερο ενεργητικής σχετίζεται με το εάν και εφόσον εμπεριέχει τα χαρακτηριστικά που προαναφέρθηκαν. Ως εκ τούτου, η εισήγηση (Σχήμα 2) για παράδειγμα, ενώ θεωρείται μια εκπαιδευτική τεχνική παθητική ή με μικρό βαθμό ενεργητικότητας, μπορεί να αξιοποιηθεί ως ενεργητική με τον κατάλληλο χειρισμό, ώστε να έχει τα παραπάνω χαρακτηριστικά.

Σχήμα 2: Το παράδειγμα της εισήγησης

Με άλλα λόγια, έχοντας ως πλαίσιο αναφοράς την ανάπτυξη της αλληλεπίδρασης, της συνεργασίας, της βιωματικής προσέγγισης, την καλλιέργεια δεξιοτήτων, όπως η κριτική σκέψη, η δημιουργικότητα, ο αναστοχασμός, κτλ, κάθε εκπαιδευτική τεχνική μπορεί να αναδειχθεί σε τεχνική με μεγάλο βαθμό ενεργητικότητας. Για να συμβεί αυτό, πρέπει να υλοποιηθεί στοχευμένα εμπεριέχοντας τα παραπάνω χαρακτηριστικά, μετασχηματίζοντας και εξελίσσοντας τη μέχρι τώρα αντίληψη για την ταυτότητα ή το περιεχόμενό της.

Πρέπει να επισημανθεί ότι σε κάθε περίπτωση λαμβάνονται παράλληλα υπόψη όλες οι πτυχές ενός κατάλληλου παιδαγωγικού σχεδιασμού (ομάδα στόχος, αναλυτική στοχοθεσία, χειρισμός του χρόνου κτλ). Ακόμη πιο αναλυτικά, σε ένα γενικότερο πλαίσιο, η επιλογή των εκπαιδευτικών τεχνικών σχετίζεται με:

- Το προφίλ των διδασκομένων
- Τον προσανατολισμό του προγράμματος
- Τον σκοπό της ΟΣΣ
- Το είδος των εκπαιδευτικών στόχων
- Τον διαθέσιμο χρόνο
- Το «προφίλ»/χαρακτηριστικά του διδάσκοντα
- κ.ά.

Ακόμη και όταν τα παραπάνω στοιχεία ληφθούν ουσιαστικά υπόψη, η αξιοποίηση των ποιοτικών χαρακτηριστικών σε ένα **πλαίσιο ανοικτότητας, δημιουργικότητας και κριτικού αναστοχασμού** είναι απαραίτητο και αποτελεί την ειδοποιό διαφορά για την επίτευξη των μαθησιακών στόχων των ΟΣΣ.

Συμπεράσματα

Η ανάπτυξη του επικοινωνιακού πλαισίου στις ΟΣΣ προϋποθέτει την υιοθέτηση ενεργητικών, συνεργατικών εκπαιδευτικών τεχνικών. Παρά τις διάφορες κατηγοριοποιήσεις και κατατάξεις των εκπαιδευτικών τεχνικών σε ενεργητικές ή λιγότερο ενεργητικές, όλες οι εκπαιδευτικές τεχνικές μπορεί να είναι ενεργητικές και συμμετοχικές εάν προσδιορίζονται από ποιοτικά χαρακτηριστικά που προωθούν την αλληλεπίδραση, τον διάλογο, τη βιωματικότητα, την επικοινωνία, την κριτική σκέψη, τον αναστοχασμό κ.ά. Η αξιοποίηση των ποιοτικών χαρακτηριστικών μπορεί να συμβάλει στον μετασχηματισμό των στάσεων, των αντιλήψεων και των πεποιθήσεων των συμμετεχόντων μέσα από την αναπλαισίωση των εμπειριών τους. Ως εκ τούτου, στην αξιοποίηση των εκπαιδευτικών τεχνικών σημασία δεν έχουν οι ίδιες οι εκπαιδευτικές τεχνικές, αλλά η εφαρμογή τους με βάση τα ποιοτικά χαρακτηριστικά τους. Με άλλα λόγια, σημασία έχει η ποιότητα και όχι η ποσότητα των τεχνικών. Μια τέτοια πολύπλευρη διαδικασία συμμετοχής στον διάλογο, απαιτεί ανοικτότητα ως προς μια διαφορετική προσέγγιση όλων των συμμετεχόντων και ιδιαίτερα των διδασκομένων, καθώς συχνά έρχεται σε σύγκρουση με τις προσδοκίες και τις προϋπάρχουσες διδακτικές εμπειρίες με αποτέλεσμα να μην γίνεται άμεσα αποδεκτή και κατανοητή. Για παράδειγμα, μπορεί να έχει μια γίνει η προετοιμασία μιας ΟΣΣ σύμφωνα με όλες τις προϋποθέσεις που αφορούν την επικοινωνία, την υποστήριξη κτλ. με την αξιοποίηση ενεργητικών εκπαιδευτικών τεχνικών, την καλλιέργεια διαλόγου κ.ά., αλλά οι προσδοκίες των συμμετεχόντων να παραμένουν στην αναζήτηση «εργαλειακής» γνώσης και όχι της επικοινωνιακής μάθησης.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Anderson, T. & Dron, J. (2011). Three generations of distance education pedagogy. *International Review of Research in Open and Distance Learning, Volume 12*, Issue 3, pp. 80-87. Retrieved 18/1/2015 from: <http://www.mendeley.com/catalog/three-generations-distance-education-pedagogy/>.
- Carr, W. & Kemmis, S. (2002). *Για μια Κριτική Εκπαιδευτική Θεωρία. Εκπαίδευση, Γνώση και Έρευνα Δράσης*. (μετάφραση: Αλεξάνδρα Λαμπράκη-Παγανού, Ευανθία Μηλίγκου, Κώτια Ροδιάδου-Αλμπάνη). Αθήνα: Κώδικας.
- Fung, Y., & Carr, R. (2000). Face-to-face tutorials in a distance learning system: Meeting student needs. *Open Learning: The Journal of Open, Distance and e-Learning, Volume 15*, Issue 1, pp. 35-46.
- Καραλής, Θ., & Λιοδάκη, Ν. (2013). Μετασχηματίζουσα μάθηση και εκπαιδευτικές Εμπειρίες στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. *Επιστημονικό Εκπαιδευτικό Περιοδικό «εκπ@ιδευτικός κύκλος», Τόμος 1*, Τεύχος 3, σελ. 21-35. Ανακτήθηκε στις 30/4/2015 από: <http://www.educircle.gr/periodiko/images/teuxos/2013/3/teuxos3.pdf>.
- Κόκκος, Α. (1998). Στοιχεία επικοινωνίας. Στο Α. Κόκκος και Α. Λιοναράκης, *Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση: Σχέσεις διδασκόντων – διδασκομένων* (τόμος Β', σελ. 53-102). Πάτρα: ΕΑΠ.
- Κόκκος, Α. (2008). *Εκπαιδύοντας τους Εκπαιδευτές Ενηλίκων: Μελέτη Αξιολόγησης*. Αθήνα: Επιστημονική Ένωση Εκπαίδευσης Ενηλίκων. ISBN 978-960-89531-2-3
- Mezirow, J. και συνεργάτες (2006). *Η Μετασχηματίζουσα Μάθηση*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Mishra, S. (2005). Roles and competencies of academic counsellors in distance education. *Open Learning: The Journal of Open, Distance and e-Learning, Volume 20*, Issue 2, pp. 147-159. Ανακτήθηκε στις 7/7/13 από: <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/02680510500094165>.
- Παπαδημητρίου, Σ., & Λιοναράκης, Α. (2011). Μέθοδοι ανάπτυξης του εκπαιδευτικού προσωπικού Ανοικτών Πανεπιστημίων. Στο Α. Λιοναράκης (επιμ.), *6ο Διεθνές Συνέδριο για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση* (τόμος Α', σελ. 329-338). Αθήνα: Ελληνικό Δίκτυο Ανοικτής και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευσης-ΕΔΑΕ. Ανακτήθηκε στις 14/12/2011 από: <http://icodl.openet.gr/index.php/icodl/2011/paper/view/56/50>.
- Σπανακά, Α. (2011). Ομαδική Συμβουλευτική Συνάντηση. Στο *Υλικό Επιμόρφωσης για την ΑεξΑΕ* (σελ. 1-42). Ανακτήθηκε στις 15/3/2015 από: http://meae.eap.gr/filesupload/training/yliko_ae/ch_6.pdf.
- Τζουτζά, Σ. (2010) Ομαδικές Συμβουλευτικές Συναντήσεις: Αντιλήψεις μεταπτυχιακών φοιτητών και Καθηγητών - Συμβούλων του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου Η περίπτωση της μεταπτυχιακής Θεματικής Ενότητας «Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση» του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου. *Open Education - The Journal for Open and Distance Education and Educational*

2^ο Διεθνές Συμπόσιο της Προσχολικής Παιδαγωγικής,
Μετασχηματιστική Παιδαγωγική και Μάθηση ΙΩΑΝΝΙΝΑ 15-17 Μαΐου 2015

Technology, Volume 6, Number 1 & 2, σελ. 46-65. Ανακτήθηκε στις 2/2/2014 από:
<http://journal.openet.gr/index.php/openjournal/article/view/92>.

Τσιμπουκλή, Α. (2008). Μετασχηματίζουσα Μάθηση: διερεύνηση και μετασχηματισμός των αντιλήψεων ομάδας εκπαιδευόμενων για το ρόλο του εκπαιδευτή ενηλίκων. Στο *Πρακτικά Εισηγήσεων, 3ο Διεθνές Συνέδριο Επιστημονικής Ένωσης Εκπαίδευσης Ενηλίκων* (σελ. 1-17). Αθήνα: Επιστημονική Ένωση Εκπαίδευσης Ενηλίκων.

ABOUT THE AUTHORS

Η **Ευαγγελία (Γκέλη) Μανούσου** είναι διδάκτωρ του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου στην Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση, Διευθύντρια στο 3^ο Δημοτικό Σχολείο Αγίου Δημητρίου και Καθηγήτρια-Σύμβουλος στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο στη Θεματική Ενότητα Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση (ΕΚΠ65)

Η **Μαρία Κουτσούμπα** είναι Αναπληρώτρια Καθηγήτρια στο ΣΕΦΑΑ ΕΚΠΑ και Καθηγήτρια-Σύμβουλος στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο στη Θεματική Ενότητα Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση (ΕΚΠ65)

Η **Αντωνία-Μαρία Χαρτοφύλακα** είναι διδάκτωρ του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου και υπεύθυνη εκπαιδευτικού σχεδιασμού στην εταιρεία δημιουργίας λογισμικού Digimagix

Ο **Ιωάννης Γκιάσος** είναι διδάκτωρ του ΕΚΠΑ και Καθηγητής-Σύμβουλος στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο στη Θεματική Ενότητα Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση (ΕΚΠ65)